

КАЗИВАЊА ЈОВИЦЕ САЈИЋА ИЗ КОЖУХА

(Одабрао и приредио за штампу Мил. С. Филиповић)

Пре више од пуних двадесет година, почетком јануара 1939, дошао ми је у руке машински препис списка под насловом: „Како се стјече имање и част и углед у народу, а писано у Кожухама“, а који је „писао и прибрав Јовица Сајић из Кожува, старац од 72 године“. То ми је послао мој пријатељ Недо Кондић, тада управник једног погона у фабрици „Бата“ у Борову, сада службеник предузећа „Југотехна“ у Београду. Како ми је тада Н. Кондић писао, он се лично старао да се препис тачно изврши и напоменуо да „имаде тога још доста, али није преписано“.

Случај је хтео да сам још исте, 1939 године, имао у рукама оригинал тога списка. Видео сам га и разгледао код пок. Петра Н. Јовановића, проте у Тузли, који је те рукописе откупио од пок. Јовице Сајића. Биле су у њега три свеске, начињене од кариране хартије некадашњег „трговачког“ формата (23 см × 29 см). Изгледа да је за сваку свеску било употребљено по 10 табака те хартије који су били расечени и онда листови пресавијени по пола (на око: 14,5 × 23 см) и прошивени дебљим концем. Прва је свеска садржавала спис који сам раније добио у препису. Шта је било у друге две, не знам: оставио сам био за доцније да их прегледам. Међутим, дошао је рат. Прота је морао да напусти Тузлу, закопавши своју личну архиву. Та архива се сачувала само делимично и, као што сам лично утврдио, тих рукописа више у њој нема. То је штета.

Поменути спис Ј. Сајића садржи неколико занимљивих запажања која имају и шири интерес. Пошто сам утврдио да је оригинал изгубљен, пошао сам да трагам нећу ли наћи још какав спис од тог необичног сељака и да сазнам нешто о његовој личности. Поред посете Н. Кондићу који ми је потврдио раније обавештење да је он преписао само један део, једну свеску Јовичиних рукописа, посетио сам Виту Николића, службеника у Грачаници, код ког сам нашао један оригиналан спис Ј. Сајића, и посетио сам у самим Кожухама Борка Сајића, сина Ј. Сајића. Од њих сам прикупио неке податке о личности Јовице Сајића и о његовим списима и допунио оно што он износи узгред о себи у два очувана списка. Раније сам још, пре рата, преписао оригинал летописа парохије у Осјечанима (који је сачуван у заостав-

пштини проте Јовановића, сада код његова сина Петра П. Јовановића, заменика јавног тужиоца у Тузли), у коме има један важан одељак, написан углавном по казивању Јовице Сајића.

Јовица Сајић, како сам каже за себе у спису о Николићима, родио се 1858, и то у збегу за време требавске буне. Био је син Саје Прежића, који је у Кожухе дошао из Костајнице код Добоја. Као што он сам износи на једном месту, ишао је основну школу у Осјечанима. Заиста је у Осјечанима у то време била школа, али у њој није могао стећи особиту писменост. Више је постигао самоучки. Волео је да чита и имао је много књига: два сандука, што је пропало за време рата. Пратио је и дневну штампу.

Писао је у локалном наречју. Ма да је писао по 2—3 краће речи заједно и ма да нема никакве доследности у писању слова **ј**, а слово **љ** и **њ** пише са **лј** и **нј** (утицај латинице), ипак је он био прилично писмен. Изгубљени рукописи, као и једини сачувани, писани су обичном писаљком.

Списи Јовице Сајића су занимљиви у првом реду по томе што они, посредно, говоре о друштвеним променама које су се вршиле по селима у северној Босни, о раслојавању сељака и о постајању трговаца од сељака. Тим процесом је био захваћен и сам Јовица, али је заостао у путу. И он је био пошао у трговину и радио је код других: он сам вели за себе да је 1892 био у селу Корници у трговини Исаила Стефановића. Његови кажу да је био и трговац у селу Слатини. После се одао земљорадњи. Доцније је Јовица био субаша познатог богаташа Петракије који је имао своје читлуке у Кожухама. Био је угледан сељак и, како сам износи у спису о Николићима, био је један од првака у црквеној општини; био је чак заступник двеју црквених општина, кожушке и осјечанске, и као такав био изложен гоњењима од стране аустроугарских окупационих власти у време борбе за српску црквено-школску аутономију.

Није имао неке особите школе, али је имао велико животно искуство, широко интересовање и одличну меморију, па је у својој околини важио као одличан памтилац догађаја и личности. Био је, како кажу они који су га познавали, једини који се интересовао и познавао прошлост свога села. Писао је о ономе што је лично доживео и видео и што су му казивали старији и он запамтио. Његов син и они који су га познавали кажу да је знао напамет неколико десетина јуначких песама из Вукове збирке, које је певао уз гусле. Волео је да прича о томе што је доживео или запамтио, и то је дало повода млађим Кондићима да од њега траже да им напише што зна о прошлости њихова рода, и то је Јовица учинио кад му је било 72 године, дакле 1930 године. То је, вероватно, и први његов спис. Кад говори о Омерпашини, у спису о Николићима (стр. 27), писаном 1938, он каже „као што моје друге књиге говоре“. Као што сам већ поменуо, две су му „књиге“ сигурно изгубљене. Од његова сина, те од Н. Кондића и В. Николића слушао сам да је Јовица био описао

турску владавину у последње време, „ешкије“ (хајдучију), буну 1858, први светски рат, режиме у старој Југославији. Од његове писане заоставштине нема више ништа сем два поменута списка. Може се знати отприлике шта је садржавао спис о буни 1858, јер је казивање Ј. Сајића унео М. Петровић у летопис осјечанске парохије.

Јовица је имао много деце. Због земље водио је за живота многе парнице које су га много стале. Због свега тога под старост је осиромашио и тешко живео. Ипак, дочекао је лепу старост: умро је у Кожухама у августу 1944, кад му је било 86 година.

Списи Јовице Сајића нису једнаке вредности, али су, ипак, сви од интереса. Њихов је значај првенствено у томе што је североисточна Босна, а особито Требава, уопште слабо позната и у списима Ј. Сајића има доста, иако ситних, података о приликама у том крају пред крај турске владавине и за време аустроугарске окупације. Има у њима и саопштења од ширег интереса. Али им је за науку вредност у првом реду у томе што у њима један сељак износи, спонтано и посредно, како се у селу вршило друштвено раслојавање и што нам он сасвим спонтано износи народна схватања и народне тежње својих сусељана, а нарочито како су се у сеоској средини одражавали крупнији догађаји тога времена. Ушло је у те списе и неколико занимљивих података о народном животу и о приликама под Требавом последњих деценија турске владавине. Вреди истаћи податке о буни 1858, затим казивања о продаји стоке која је из села под Требавом терана на трг у Костајници на Уни, па казивања која говоре о акцији Илије Гарашанина и њеном одјеку у босанском селу итд. С те стране знатно је интересантнији спис у ком се износи прошлост Кондића; мање је тога у спису о Николићима.

Васпитан у духу јуначке песме, Јовица пише епски опширно у пуном смислу те речи. Често су његова излагања сасвим наивна, али не без дражи интимности. Колико га је руководила жеља да се сачува од заборава и пропасти оно што је он памтио и доживео, толико га је руководила и жеља да своје потомство и поучи, али у оном духу како је он сматрао да треба да се ради и што је сматрао својим идеалима. Он је ценио богатство и углед, па је и описао прошлост три генерације два рода који су од пукe сиротиње кроз трговину дошли до знатног богатства и угледа. Јовичине симпатије су на страни поштених „газда“. Без обзира на све то, захвални смо му на тим његовим успоменама и саопштењима која ћу звати казивањима.

Потребне су још неке мање напомене. Јовица у својим списима стално говори о „Турцима“, а ради се углавном о нашим муслиманима. Он често помиње године, али му хронологија, и поред његове сјајне меморије, ипак није сасвим поуздана, чему се не треба много ни чудити: он пише по сећању а на неколико деценија или година после догађаја. Ипак, он не грешу много. Тако на пр. он хајдучки напад на фијакер са Петракијом ставља у 1870 годину, а он се стварно десио 1872 године.

Не мењајући ни у чему језик и стил Јовице Сајића, ја ћу уз нужне правописне измене (растављање заједно написаних речи) и уз додавање интерпункције саопштити из очуваних му списа занимљивије одељке, дајући уједно укратко садржину и осталих делова. Оригинални делови рукописа штампају се овде увученим слогом. Први (Кондићев) препис првог списка и оригинал другог списка сада су у Завичајном музеју у Тузли.

I

Како се стјече имање и част и углед у народу, а писано у селу Кожухама

У том спису писаном 1930 по наговору пок. Дамјана Кондића (умро 1958) и његових синова, Ј. Сајић је описао живот и рад Марка Кондића, који је од сиромашног дечака временом постао богат и угледан човек. Јовица Сајић је имао и нарочитих симпатија за ту кућу: његова сестра је била удата за Живка Кондића, сина Маркова.

Порекло Марка Кондића

Марко Кондић рођен 1823. Отац Лука, мати Иконија, сиромашни сељаци. Имао још две старије сестре. Отац умре. Пошто су јој се ћери поудале, по савету суседа Иконија дадне Марка у Модричу на абациски занат. По мајци Иконији-Конији прозван Кондић.

Иконија је, по договору са мајсторима Кочом и Јанком Крекићем, довела у петак Марка, а мајстори је задржаше да

преноћи, јер ће те вечери зовнути људе да уговоре како ће Марко остати на занату.

Примање на занат

Када је Иконија дошла увече, али у једној великој соби сједи шест људи. Иконија њима се поклониле и назвала Бога, а ту је био абациски мајсторбаша и шест еснафа. Иконији направише мјесто. Рече мајсторбаша: „Сједи, Иконија!“ Стара сједи. Сједи Коча и Јанко. Мајстори дозваше Марка. Марко стао код мајке. Упита мајсторбаша Иконију: „Је ли, старице, ти си тога свога сина дала овим људима на абацински занат да учи три године, да га мајстори хране, одјевају и обувају и занату науче.“ Рече: „Јесам, драги људи.“ — „А тако ти пристајеш?“ — „Пристајем.“ Мајстори рекоше: „И ми тако пристајемо.“ — Питају Марка: „Марко сине, пристајеш ли ти да своје мајсторе поштено три године служиш и занат учиш без икаквог одговора?“ Марко: „Пристајем. Ја ћу све послове што ми год заповједе радити.“ Настаде благозлов. Устаде мајсторбаша. Скоцише сви на ноге. Рече мајсторбаша: „Марко сине, да Бог да био здрав и жив, сретан и честит и да Бог да занат научио па био бољи мајстор и од мене. Свуд те добра срећа пратила куда пошао. И да Бог да и ми ови сви и ти с нама дочекали твоје три године, док занат научиш. Да ти исти ови ми опета благослов дадемо и тестиру као мајстору потпишемо.“ Сви рекоше: „Дај Боже! Амин!“ Сви сједоше, Марко се приклони, пољуби мајсторбашу у руку, па онда обадва мајстора и мајку и све по реду. Марко оде у кућу за својим послом. Дође вечера и ракија. Људи се мало окријепише и све благосиљајући вечерашњи уговор. Сви су весели. Иконија је изгледала највеселија зато што се онако прима њезин син Марко свечано на занат. И Марко је био ту вечер врло задовољан и весео. Не зна Марко какве га муке чекају.

Учење заната

Марко је почео тим да чисти шталу, тимари коње, цепа и слаже дрва, вади воду, чисти двориште, у што га је три дана упућивао слуга Симо Толишанац. Затим је упућен у кућне послове и понашање са кућанима, а петог дана како се коњ самари, секу и доносе дрва из шуме. Марко је морао да чисти и мало дете. Те послове је радио пола године, а да за то време није иглу ни у руке узимао. У другој половини године по 2—3 сата после подне давали су му да прешива сукно и да руку „обикава“ и вежба за занат. Тада је у кућним пословима Марка сменио други

шегрт, и Марко је радио само у радионици и учио занат две године.

Тестир

Пред крај треће године шегртовања, мајстор да Марку задатак да сам скроји три комада „сукна“ (тј. суџнена хаљетка) са великом израдом и везом. Кад је то свршио, мајстори оставе да изнесу пред еснаф, кад буду Марку давали тестир. Позову и његову мајку. У недељу навече.

Марко и мајстори сједили су са Иконијом мало вријеме, али ето ти иде исти онај мајсторбаша. Цијели они еснафи баш који су прије три године дана уговарали Марка код мајстора на занат. Како дођоше, дочекаше их лијепо, посједаше сви по реду. Рече мајсторбаша: „Е старице, фала Богу, дочекасмо и ми сви да твој син Марко буде свој мајстор и да се ослободи и да му дадемо вечерас тестир па да сутра иде с тобом својој кући. Добар је и честит твој син Марко, није зацрнио образа ни нама ни теби.“ У то скочише три мајстора Маркова, донесоше оне три аљинке што и' је сам Марко скројио, шио и везао везом, метнуше и' на пола собе пред еснаф. Сви се зачудише кад видеше да аљине саме стоје усправ, а некто ли јер су утврђене везом и добром грађом. Узе и' мајсторбаша, погледа и одоше од руке до руке свима и сви рекоше: „Ово је мајстор који је могао овако направит.“ И сви рекоше: „Аферим, ачко-сум, Марко.“ мајстори кроз плач рекоше, „тестир нашем Марку!“ Стара Икснија плаче од радости. Мајсторбаша извади готов написан тестир, свједоужбу, у којој пише да је Марко са великом одликом свршио абажински поса у потпуном реду и помному код мајстора Коче и Јанка Крекића у Модричу. И од данас постаје сам свој слободни мајстор. Тестир сви потписаше. Онда устаде мајстор Јанко и некуда оде, али он носи у рукама једне велике маказе, један јуксук, једну закачку, једну игленачу пуну игала. То све пружи и даде Марку: „На то теби, Марко, то ти је од мајстора. Алал ти, синко, било! да Бог да био здрав, весео и жив и са овим занатом увјек сретно прошао и с њим закућио!“ Мајсторбаша пружи тестир: „На ти, Марко, тестир, то је твој хљеб, ти си га поштено заслужио.“ Марко и' све по реду изљуби у руке. Настаде благослов. Марка благосиљају, Марко њима свима зафаљује. Дође вечера. Сједоше сви за вечеру. Мајстори наћераше Марка да сједе са њима заједно за вечеру што то до сада није никада било. А то је за ото, што је Марко ослобођен. Туде се еснаф позабавио пијући и благосиљајући. У неко доба одоше свак својој кући.

Повратак у село

Марко одлази кући и почиње да ради у селу занат. Било му је тада 18 година. Сусед му је био сеоски богаташ Симо Ђукић. Полазећи једном са воловима и свињама на пијаци у Костајницу (а повео и све своје момке), оставља он Марка да му он брине о кући и његовим пословима. Марко се прихвати да уређује и Симино двориште. Прави прилазе од калдрме до зграда. На велико чуђење Симине жене и свасти Тода прави брезове метле и чисти шталу. Симо даје Марку 200 гроша што му је 18 дана радио (велика награда у оно време) и претскажује му да се он неће дуго бавити занатом и иглом.

Мало времена после тога Симо поверава Марку да за његов рачун иде и купује крмке по селу, што он обавља на Симино задовољство. Служио се рабошем. Отада Марко чешће помаже Сими у куповању крмака и волова и замењује га код куће кад је он на путу. Марко и мајка му живе добро. На пролеће Симо предаје Марку управу над својим имањем. Марко унапређује економију и још помаже Сими у трговини. За награду, тога лета, 1840, газда Симо Марку

„купио му једну кућу лијепу на Брђанима, довуче је и склопи, те је Иконија одма прешла у кућу. Даде још газда Симо једну краву музару. Још у пролеће дао је једну крмачу са пет прасаца. Стара Иконија врло весела што се ни за шта сада не пати.“

Женидба и самосталан рад

Тако Марко ради две године и унапређује Симино економију. Симо га добро награђује и поче му куповати од бегова по коју зиратну њиву. Поред другог даде му два јунца да их отхрали за волове. Једног дана Симо саветује Марка да се жени и обећаје му своју помоћ и подршку. Са задовољством му даје своју сваст Тоду, кад чује од Марка да он њу воли. Симо шаље Марка да одмах дође Иконија.

„Оде Марко, али иде Иконија, назва Бога. Тода је пољуби у руку. Зачуди се Иконија. Види: сви су весели. Помисли у себи: нешто мора друго бити. Газда Симо рече: „Гроздана, ајде у собу.“ Иконија се насмије, јер јој Гроздана до сада није никада рекла. Иконија газда Сими назва Бога. Газда, весео, рече: „Сједи, Иконија.“ Она сједи. „Газда Симо, ти си мене нешто звао,“ рече Иконија. — „Ја, јесам,“ рече Симо, „пожелио сам с тобом коју љуту попиту, па уздам се да ће бити и слатка.“ Симо скочи, наточи шљивовице, једну чашу себи и рече: „Здраво си ми, Иконија!“ — „Бог ти дао здравље!“ Газда Симо рече: „Дај Боже, у име чега смо почели пити да буде сретно!“ — „Дај Боже!“ рече Иконија, „али не знам у име чега је ова чаша, газда Симо,

што ти наздрави.“ — „Ова је чаша у име нашег пријатељства, ако Бог да, Иконија. Оћемо ја и ти да будемо пријатељи, ако Бог да.“ Баба Иконија скочи на ноге и рече: „Је ли истина, газда Симо?“ — „Готово је све, дјеца се воле, а и ми сви волимо и желимо. Само учи идуће недеље дођи ми на прошњу са Ђорђом и са Исаијом. Не троши се много, понеси што у злату за девојку, а мени ништа, само чутуру љуте, па ћемо, ако Бог да, свршити, а у другу недељу да буде вјенчање.“ Баба држи чашу у руци, полети да пољуби Симу у руку. Симо се не даде: „Не, не, Иконија, ја сам млађи од тебе, не треба то.“ Стаде Иконија зафаљивати: „Фала ти, газдо, Бог ти дао све што од Бога искао и пожелио. Ти си мене и мога Марка једноч закућио, па ево оћеш и други пут, ако Бог да. Фала ти.“ Благосиља баба сву Симину кућу и своју дјецу. Укапи баба. Симо виче. Баба једну, па и другу, па и трећу сретну. Стресе баба и трећу те са Симом и Грозданом још по коју. Богами, баба састави од радости добро. Онда рече Иконија: „Ја, богами, видим да је мој Марко данас дошао кући највеселији од свију дана, и весео ми рече: „Иди, нано, Симо те зове.“ ...

Марко се и Иконија спремили и скупили људе у прошњу учи недеље. Дођоше газда Сими. Дочекаше их како је најљепше. Симо и његови кућани сви су весели, а Тода понајбоље. Види већ да се све приближује што она жели већ прије двије године. Посједаше у соби, газда Симо даде ракију и меза. Почеше помало пити и благосиљати да буде сретно ради чега су се вечерас састали. Метну се софра. За софру гости и Симо посједаше и још неколико комшија које је газда Симо позвао. Рече газда Симо: „Иконија, ради сада што је твој посао.“ — Иконија устаде на ноге и одма рече: „Газда Симо, овде вечерас што нас год има за твојом софром свима нам је познато зашто смо се вечерас овде за твојом софром ми састали. Ја сам с тобом скоро о том и говорила. Дошла сам да просим твоју сваст Тоду за мога сина Марка, да ми буде моја мила снаја, а ако Бог нареди, и ако Тода и ти, газда Симо, и твоји укућани хтједнете.“ И Иконија извади три златна дуката и једну струку талира и метну на софру.“

Следеће недеље обављена је свадба са венчањем. То је било 1843. Симо отада узима Марка за ортака, и Марко напредује имовно. Неки пут и сам без Симе тера свиње и волове на Костајницу на пијацу. До 1864 Марко и Тода су имали три сина: Живка, Маркана и Дамјана и три ћери: Мару, Јоку и Макивију.

Око 1853 умро је Симо Ђукић. Удовица му Гроздана преуда се у Кожухе и одведе са собом Симиног сина Јову, и тако Симино имање поче опадати. Кад је Јово одрастао и вратио се

стрицу Теодору Ђукићу, није хтео да ради па је осиромашео, а Марко и Тода су га помагали до смрти.

Марко је стекао велик иметак и велик углед у народу у свим околним селима и варошима, па и код турских власти. Марко је многе помагао, а рђаве би саветовао: „Ако не можеш, болан, да будеш богат, можеш бити поштен, па ће одма' и људи за те знати.“ Био је јуначан. Волео је, кад би устребало, носити добро оружје и јахати добре коње. Није псовао; у љутњи би псовао само: „Хрмзу му његову! Треба лопова убити!“ Био је побожан човек и велики добротвор цркве и школе. Није био писмен и на рабошу је рачунао велике рачуне: „То сам гледао — пише Ј. Сајић — мојим очима више пута када он рачуна. А особито сам се чудило његовом једном рачуну када је рачунао 400 комада свиња, које је продао у Босанском Шамцу године 1877. У рабошу рачуна главницу и све трошкове и добитак“ . . .

„Марко је постао године 1875 чланом у Славонском Броду Устаничког одбора за Босну и Херцеговину против турског насиља, и отпремање добровољаца у Србију, давши заједно са Симом Дакићем из Босанског Шамца, Устаничког одбора потпретсједником, Сими Самарцићу, претсједнику одбора у Славонском Броду, по 100 златни' ћесарски' дуката у помоћ. А тако је и Марков најстарији син Живко, који је био у Босанском Шамцу 1875 (и) радио са свињама, постао чланом Устаничког одбора у Славонском Броду, давши му у помоћ 25 златни' дуката. И за ото није други нико могао знати никада, него ми је то све показао лично Симо Дакић у Босанском Шамцу код његове куће године 1891. Али опета то да држим као тајну због Шваба и Турака, јер би се Швабе и Турци њима за то могли осветити. А данас, у овој нашој слободи, хоћу слободно да говорим.

Марка су турске власти поштовале и врло цјениле. Марко је као трговац имао од турске власти и за иноземство јол-тескеру, путни лист. Имао је и сила-тескеру, оружни лист, да може свуда носити добро оружје по турском царству. Зато је он могао са јол-тескером као трговац свиња и волова и уз оно ратно доба од 1875 па до 1878 прелазити у Славонски Брод ради разговора са Одбором Устаничким, ако би што затребало. А тако сам и ја сам по савјету Симе Дакића у Босанском Шамцу преко њега као потпретсједника постао члан Устаничког одбора године 1876, давши им у помоћ од себе 10 дуката.

Марко Кондић помаже народу

1879 срушила се у Осјечанима камена црква, која је била саграђена 1853. Покренута је акција за обнову цркве и за претсједника одбора изабран је Живко, син Марка Кондића. Црква је довршена 1881 не само уз велико залагање Живково него и уз

велику материјалну помоћ Маркову, који је у исто време помагао и грађење цркве у Кожухама.

Марко је Кондић за турскога времена и насиља чинио и ова дјела: Када би у село турске буљубаше и пандури долазили да купе порезе, апсили би их у свињце ће леже крмци. Тада се нитко други у селу није смио усудити да би штогод за ту сјеротињу проговорио да јој помогне и олакша, него опет Марко Кондић. Марко је mudar и неустрашив. Он би одма' буљубаши рекао: „Зашто ти ову јадну фукару трпаш у бунваре и мучиш и патиш? Имаш ли душу? Зар Бог није створио и њега као и тебе?“ — „Јест, вала, Марко“. — „Па пусти фукару нека иде кући, нека зарађује царски порез!“ Буљубаша их одма' пусти. Отако је Марко својом мудрошћу увјек народу помагао и за народ је одговарао и највећим турским силецијама. Једном приликом око 1848 ударе у село пет турских кесеција насилника кући Теодора Ђоровине. У по дана свежу га и туку га: „Влаше, кољи овна и ракију дај. Мјеси, баба, погачу, а ти, Влаше, рекоше Митру, ајде у село, па доведи овамо лијепе и младе цуре три, и двије младе, да ноћас служи свака по Турчина. И, ако то не учиниш, отићи ће ти глава“. Митар се предаде, рече: „Оћу, ага.“ Сада потечи Марку Кондићу. Све јаде каза Марку. Цјело се село препало чујући за оте јаде. Марко одма' скочи на ноге и за појас двије мале пушке, а дуги рашак преко рамена. Поћера са собом три брата Ђукића и повика на комшије: „За мном!“ И каза им куда и зашто. Људи како видише куд Марко иде, сви за пушке и одоше за Марком. Дођоше кући Теодоровој, а силеције се рахатлеисале. Када опазише Србе под оружјем, Турци се мало узнемирише и почеше оружје себи привлачити. Марко викну: „За пушке!“ На Турке сви пушке окренуше. Марко на Турке викну: „Не прифаћај, сви ћете сада да изгинете.“ Док један од њи' ладно рече: „Шта је, рајо, ми вама нисмо ништа криви, већ вала увратисмо мало овде да се одморимо.“ Већ Марко свијем гласом викну: „Ви сте зулумћари, силеције. А цар силе више не да. Цар је реко, и од њега је изун, да ми силеције убијамо. Већ одма' ми кажи оћете ли икада више овамо долазити, да силу проводите? Силу над царском рајом и да буните рају?“ Рекоше: „Нећемо, вала, никад више.“ — „Никада? Онда добро. Онда ћемо вас за сада пустити живе и одма' пртљај док си жив.“ Турци онда брже боље коње опремише и одоше. Отако је Марко више пута из села Турке зликовце изгонио, и понеки пут и батинама, а турски суд, и ако је за ото знао, није никада за ото Марка прогонио.

А године 1870, када је арамбаша Ристо Јејић из Црквине, срез Градачац, мјесто покојног старог Јована Бабића из Градачаца, са својијех 14 других хајдука на планини Преслици код Гостиља дочекао из Сарајева Петракију Настаса, царског контраџију, и са њиме двије суварије који су ишли пред интовом Петрахинијем као стража. Арамбаша Ристо, мислећи да је то стари Јован Бабић из Градачаца који је отишао у Сарајево Вали-паши да му што прије изради код цара у Цариграду да му дођу на сва села тапије од кметовских селишта које Јован од турске владе купио на лицитацији и телалу у Сарајеву. А то су ота села: Срп. Зелиња, Горња срп. Толиса, срез Градачац, Доњи Осјечани и пола Кожува и пола Скиповца, срез Грачаница. Те их Бабић поново направи својим робовима. Арамбаша Јејић, мислећи да је то стари Јован Бабић, излети из засједе насред цесте, викну на суварије: „Дур, Турчине, стој, мртав си.“ Суварија опали пушку на арамбашу, арамбаша опали на Турчина. Турчин паде одмах мртав. А арамбаша опет у засједу. Загрмише ајдучке пушке на интов и на ону другу суварију. Паде и други суварија. Двије се бедевије плану, јер су и оне биле рањене кроз вратове. Отаде како су полетиле цестом летиле су двадесет скоро километара. Управо до у Грачаницу. Људи су мјерили колико су скакала кола низ Преслицу. По четири дуге пушке. У Грачаници народ их остави. Нађу и топцију тешко рањена. Настаса Петрахију изнесу кроз појате. И он је рањен. Турци завију са хећимом Петрахији ране, а топција умре. Петрахија све одговара тачно по реду кајмакану и кадији исприча.

Кајмакан одма предузме најстрожије мјере купивши око себе једну хиљаду Турака и све завтије и суварије. Па ћера и јави све у Маглај кајмакану што се догодило. Отако исто учини и Маглајски турски суд. Дигну се на Преслицу. Кад тамо, нађу једног суварију жива. Рањен је лако, па када су хајдуци плаћкали, он је оставио дисање, а ајдуци су мислили да је и он мртав. А овај је други суварија мртав, и обадва њихова коња. Онда обадва кајмакана и кадија турски заповиде да из свију оближњи села српски, Трбука, Осојнице, Стрјежевице, Липца, Текућице и Бољанића, на Преслицу доћерају све кућне старјешине у конопце повезане.

Други дан стигоше из Тузле завтије и суварије, и из Сарајева заптије са командантом крк-сердаром. И Турци се по свим селима разиђоше као мрави. Доћераше све кућне старјешине у конопце повезане. Турци их на Преслици бише и грдно мучише цијели дан и ноћ. Сјутрадан дигоше се у текућички хан, код Текућице ријеке. Туда Србе и попове на највеће муке удараше и

испитиваше их за хајдуке који су дочекали Петрахију. Киселили су Србе у ријеку па онако мокре удри. Народ је трпио муке, а ништа није знао о том доказати. Само је доказао Петар Којић из Конопљишта да је тај дан видио 15 хајдука да одоше Озрен планини према Криваји. У том правцу кајмакани за хајдуцима отпремише јаку потјеру и планином и преко села. А овде још муче и пате Србе и испитују, док дође туде Лука Палекшић из Текућице који је скроз био Турцима пријатељ, јер је судио у Маглају и он као и кајмакан, и био је учесник и црнорук у убиству кнеза Михаила Обреновића у Београду. Народ га је српски увјек мрзио, јер су знали Луку тко је он. А Лука је туде дошао тек четврти дан да се народу удобри, када је народ велике муке претрпио и страдао. То он хоће да и други српски народ сада подвргне мукама и да се још више и више Турцима удобри. Зато Лука рече кајмакану и кадијама: „Зашто ви мучите ови наш народ за хајдуке када из наше нахије нема никога у хајдуцима те овај народ није за ото ништа крив.“ Рече Лука: „У тебе, у твојој нахији има у ајдуцима ајдук Ђукица Надаревић из Осјечана. Он је то све учинио са својим Осјечанцима.“ Рече кајмакан грачанички: „Ја сам отамо послао пандуре и јузбашу да траже Ђукицу.“ Судије се турски дигоше отале, послаше у Маглај оно 50 први људи повезани у затвор. Отако исто у Грачаницу спремише у затвор, под истрагу, крк-сердару грачаничком. Рече кајмакану: „Ја ћу да идем тражити хајдук Ђукицу.“ Отако и учини, узе крк-сердар 50 заптија и оде Соколом у Осјечане.

Ја сам оте године као ђак учио у школи у Осјечанима, па сам пребивао код мога зета Живка Кондића, Маркова сина. Једно јутро рано погледасмо према турском селу Сјенини, али иде читава чета Турака у униформи. Живко знаде да тоји Турци иду да траже Ђукице и да бију и вежу људе. Живко се побојао своје оцу Марку, да Турци неће и њега бити и мучити. Рече мени: „Јовица, иди кући нашој, па вићи је ли отац код куће, да га Турци нису куда отјерали и буди отамо данас ваздан, па ми сутра дођи да знам шта је са оцем.“ А ја одма пођем, дођем кући Марковој рано, рече ми Марко: „Откуда, ти мали, пришао тако рано?“ Ја му рекох све што је Живко рекао. Рече: „Добро је.“ Прошао је један сахат како сам дошао ал' дође Јован, син Ђукичин. Униће у кућу, назва Бога, и једва говори од убоја. Убили га Турци и патили мукама: „Куме Марко, брате, мене је послао крк-сердар поради тебе и вашег кнеза и два међ(л)иза, па да их позовеш, да они с тобом дођу наскоро. Марко рече Јовану: „Чини ли какво зло крк-сердар?“ Јован рече: „Не чини још никаква зла.

само је нас попушћо све, што смо били повезани и Сјењане Турке и друге бије штапом, и одузима од њих оружје, који су пијани нас мучили. Туче башибозучког јузбашу и каже му: „Зар овде тражиш хајдуке. Баба била и ракију пила, ајдука не тражиш дорман (планина).“ Марко одма посла свога слугу, Марјана Ђокића: „Потеци, Марјане, позови ми Мркоњу кнеза, Симу Старчевића, Теду Пајду, Раду Купреса, да одмах дођу овде мојој кући и кажи им да нас зове крк-сердар, кући Ђукичина.“ Марјан одмах оде, а Марко рече Јовану: „Хајде ти, куме, па поздрави тога агу, кажи му ја сам послао по људе да дођу, кажи да су далеко од Маркове куће, како дођу они, ја ћу одма са њима аги доћи.“ Јован полагао оде, још није ни сахат прошао, али ето ти иде Мркоња Мркоњић, кнез, и Симо Старчевић, Пејо Пајдо, мецлизи, и стари кнез Раде Купрес. Марко их дочека лијепо и сједоше.

Људи су карни, препало их, шта ли ће од њих да буде. Види Марко да су се људи препали. Рече им Марко: „Не бојте се, људи, што сте се отако препали.“ — „Мој Марко, видиш ли да је зло.“ — „Неће, ја се надам, бити зло, јер да је шта хрђаво, он би по нас послао заптије или суварије а не би поручивао по другојме да дођемо. Ја мислим да ће нас он питати да ли ми знамо штогод о Ђукици и о ономе што се је догодило на Преслици. О том ја знам шта ћу му казати. А ви кажите овако слободно: да ви о томе ништа не знате, само реците: ефендум, добро знамо да то Ђукица није, јербо он није отаки хајдук, да он смије дочекати царске људе на царском друму и на њих пуцати и убијати. Он је хрсуз који обноћ коње и говеда краде, а обдан негди се крије у потоку. Знамо добро да уз онаке људе, ефендум, хајдуци неће у друштво. И њега засигурно у овим селима нема. Он је страшив од царских људи, он није хајдук већ крадљивац, а понијећемо му и пара и лијепу милошту.“ — Е, мој Марко, али ми немамо ни пребијене паре, страдаћемо.“ Он рече: „Има у мене, не бојте се, дете пите па ћемо ручат.“ Људи се обвеселише, поправише се још и шљивом и ручаше. Рече Марко: „Спремај, бабо, торбу и тога печена бибца и погачу, скините говедине суве са тавана, добро оперите и натрпајте пуну торбу којешта.“

Одмах се све спреми и људи одоше крк-сердару. Како тамо дођоше, опази их крк-сердар. Одма пита турски суварије тко је то. Рече суварија: „Напријед иде Марко Кондић из Кожува, а за њиме кнез, и мецлиза два и стари кнез.“ Крк-сердар рече: „Аферим, Кондић, аман је зенгин.“ Суварија рече: „Бу зенгил евет“, што значи: јест богат. Јер Марко је био обучен у самој чови

и гуњ крпаш добро израђен. На глави око главе скадарски крмез шал. На ногама чизме. Како се Марко приближи крк-сердару, крк, сердар: „Машала, Кондић.“ Марко му по турски одаде част темена. Крк-сердар га плесну по рамену, питају се за здравље, одма отако и кнез и мецлизи одаше ту темена. Он се с њима поздравиле, узео Марка и почеше по башчи шетати. Рече крк-сердар: „Знаш, Марко, мени је казао кајмакан бег, да си ти добар и поштен човјек и да ја тебе овде за све питам и да ћеш ти мени све што будеш знао о хајдуку Ђукици праву истину са својим људима казати. А чуо си на Преслици шта је било.“

Даље се износи како су Марко и његови људи изнели своје мишљење о Ђукици и уверење да ће се наскоро дознати ко је извршио напад на Преслици. Марко је дао аги десет дуката и сви су се добро почастили с њим. Тако су била поштеђена та села (Осјечани и Кожухе). У међувремену су власти у Грачаници сазнале да је напад извршио Ристо Јејић и да је жалио — како је говорио пролазећи кроз маглајску нахију — што је убио суварије и пуцао на Петрахију: он је хтео да убије Јована Бабића из Градачца што купује скупо кметове и тако онемогућује сиромасима да купе своје зирате. Похватани људи из Грачаничке и Маглајске Нахије пуштени су кућама.¹

Синови Марка Кондића

Марко је дао сина Живка да учи школу и трговину, па је Живко живео и по варошима. 1866 Живко се ожени и отада па до 1876 држао дућан код цркве у Осјечанима. Кад је настао србијанско-турски рат, 1876, преселио је у Босански Шамац, где је отворио дућан и уз то трговао свињама, а у Осјечанима замењивао га је у дућану Јовица Сајић. 1878 вратио се у Осјечане. Те године, уз окупацију, умро је Марку син Маркан. Сина Дамјана упутио је Марко 1878 у основну школу у Грачаници а после у Модричи, где је и завршио, па онда да учи трговину: најпре у Градачцу код Јована Бабића, а потом у Добоју код Симе Танашића и Ивановића. Од 1887 Дамјан је радио самостално у Добоју.

29 јануара 1888 умро је Марко Кондић, и „синови су шћели да Марка вуку на воловима и колима до гроба, али народ сав викну: „Нећемо кола ни волова, ми оћемо однјети нашег брата Марка на рукама у сандуку.“ Живко и Дамјан дадоше народу на вољу. Мајстори одма направише згодне држалице како се може лакше носити. Спровод пође и крену. Зачу се велико „Свјати

¹ Према савременом новинском извјештају у новосадској „Застави“ бр. 142 од 1 XII 1872 иа Константина Петровића Екмечибашаића из Сарајева, „доброг и солидног патриоту“, који је путовао у Бијељину, напало је 12 „разбојника“ (у једном ранијем допису било речено да су га напали низами). Због тог напада страдали су сељаци: из Осјечана било их је 11 у затвору.

Боже“, почеше се људи грабити за држалице, желећи свако да што више Марково тјело носи. Ја као Марков слуга и пријатељ желио сам га више носити, али иако је до цркве у Кожувама од Маркове куће 2 км, од народа ми није могло допасти. Само три пута носио сам. Дођосмо у цркву, обави се велико опјело и по вољи народа сахрани се Марко у црквеној порти, јер народ рече: „Марко је био велики приложник и побожник ове цркве, зато је заслужан мјеста овде.“

Марко је био оставио велико имање деци. Био је накуповао много земље, па је био успео да приволи свога бега Бешли-бега Алајбеговића из Градачка да му бег, иако није имао потребе, прода Марков велики зират, по цени од 300 царских дуката, и да тако себе и децу ослободи од чивчијства.

Марко као човек

Као примере како је Марка у животу увек пратила срећа, Јовица износи ове његове доживљаје:

„Године 1858, одма иза устанка против бегова и силеџија у Градачком и Грачаничком срезу, дошла су три Турчина кући Марковој, добро одјевени и наоружани до зуба. Марко Турке опази да иду управо његовој кући. Он одма двије мале пушке пуни, тури за леђа и рече Тоди: „Закључајте и кажите да ја нисам код куће. Ако стану кућу обијати, ја знам шта ћу радити.“ Марко се уклони и нађе још три комшије. Рече им: „Пушке за пас, ево три Турчина. Ако стану моју кућу обијати, ми ћемо на њих запуцати, па што Бог дадне.“ Комшије Марка одма поћутише и одма се спремише. То је Марјан Чоло, Ђуро Томанић и Тривун Томанић. Одма из заклона пазе шта ће Турци да раде. Турци дођоше пред Маркову кућу, повикаше на вратима: „О, газда Марко!“ Тода се из куће јави: „Нема Марка. Давно је некуд отишао. Ја сам, ага, сама женска глава са дјецом.“ А рече ага: „Па би ли нам Марковица отворила, ми смо пошли вашој кући да код вас ноћимо, јер су нам казали Которани да је Марко добар и поштен човјек па зашто не смијемо ни ми ноћевати свагдје. А ми смо трговци од волова и ми смо Краишници.“ Тода рече: „Не смијем, драги моји људи.“ А они онда рекоше: „Добро, млада, а ми ћемо наложити ватру овде на авлији, па ако Марко не дође ми ћемо овде и ноћити.“ Виде Турци камару дрва и одма наложише ватру и каву приставише. Таман сунце залази а Марко виђе да Турци не чине никакве силе. Марко рече комшијама: „Останите овде док ја одем Турцима да видим шта они оће. Али будите на опрезу.“ Марко оде на авлију, Турци га погледаше весело, и рекоше: „Је си ли ти, Марко,

Бога ти?“ — „Јесам“, рече Марко. Назва Турцима Бога, с њима се поздрави. Рекоше Турци: „Ми смо, Марко, овде код твоје куће на конаку. Молили смо твоју домаћицу да нас пусти у кућу па не смједо. А и ми богме не смједосмо на другу страну већ овдје.“ Марко са Турцима говори али добро пази на њихов говор и све друго. Марко на Турцима не примјети никаквога зла и рече им: „Ви сте, аге, аман, из далека?“ — „Јесмо, Марко, вала таман из Пазина из Крајине. Ми тргујемо, Марко, са воловима. Марко одма оде у кућу па Турцима прострије добру простјерку, а рече Тоди: „Готови вечеру, посјечи једног бибца и још шта, скувај погачу.“ Турке позва у кућу, а Турци то једва дочекаше, јер је ладно у октобру, јесен је. Турци се одма распремише, оружје под главу метнуше и рахат се учинише. Вечера би готова. Метну се вечера. Турци западоше јести, и Марко с њима. Висила је Маркова шарена плоска од 2 оке о брвнима, а онај најбољи ага једе, али често пута баца око на ону шарену плоску. Марко примјети да би он ракије. Рече Марко: „Ага, ти би море бит пио мало ракије.“ — „Ја, Марко, болан, дај ако има!“ Марко даде пуну плоску, а Турци пише по неколико чаша. Вечераше добро, одма полегаше и поспаше.

Марко оде у своју собу, извади мале пушке иза леђа, објеси, оде комшијама и каза: „Ајте, кући, спавајте, оно су трговци, нису кесеџије.“ И Марко леже спавати. Када је Марко ујутру рано устао, али и Турци устали и ватру наложили и каву приставили: „Ајде, Марко, да печемо и пијемо каву.“ Попише. Марко брже даде Турцима ручак: „Дедер, аге, мало се осолите за пута.“ Турци једоше, и Марко им спреми мало за пута. Турци Марка замолише да им нађе једног момка да са њима проода по селу ће има волова за продају. Они момку платише, са Марком се поздравише и одоше. Те од тада прођоше 4 године и Марко тоих Турака више не виђе.

Али године 1862 Марко поћера преко 100 комада тешких свиња на Костајницу и стиже на други ~~конак у Хан под планином Цветином~~ ~~Марко ухвати конак~~ ~~зарана и затвори крмке у оборе, а он са момцима у хан.~~ Марко отпочео, али навалише у хан многи трговци са малом. А оно изврну вјетар и поче силан снијег падати. Дође ноћ. Око јације сједоше путници за вечеру и почеше помало пити. Али пукоше од хана врата и отворише се. Али на врата се помоли дуга шешана. Онда најбоља пушка показа се. Турчин у кабаници и са кукуљицом на глави, наоружан, грдан. Очи је исколачио на све људе. Он се продера на анџију: „Мени конак и моји 50 волова.“ Рече му анџија: „Лагано, драги Аме-

тага, нема се ће. Ови су људи заузели све стаје.“ Он се опет продрије: „Напоље сви и ви и ваш мал, па да ћете главама платити.“ Људи стоје сви као камен, препали се. Нитко ништа не смије, али Марко Кондић рече: „Ага, зар би ти баш ноћас нас и наш мал елаћ учинио, царева ти хљеба!“ Ага се посаже и Марка гледа, па се насмија. Униће унутра и весело рече: „Ама је си ли ти то, Кондићу, тако ти Бога?“ — „Јесам, ага, ја, чудо ми како ме знаш, ага?“ — „А зар ти мене не знаш, Марко? А знаш да сам код тебе иза Требавске буне ноћио и како си нас лијепо дочекао. Је ли, Марко, то иста она твоја шарена плоска, има ли у њој штогод, Марко?“ — „Јест баш она иста, ево ти је ага, пуна.“ — „Дај је, Марко, да одморим душу.“ Ага сједе, виче на своје друштво: „Чекајте!“ Ага онда из плоске повуци, па повуци више пута. А када се мало сабра, онда рече: „Знаш шта је, Кондићу, харам ми твој хлеб, ако и' не би вечерас истјерао све напоље све остале а ја би конактисао. Само да није вечерас овде тебе. Нека се сви моле Богу за те, нећу ја никада заборавити оне твоје шарене плоске и печене погаче и бибца. Ја са мојим малом одо', а ти, Марко, са својом дружином остани.“ „Фала ти, драги Аметага.“ — „Шта ћераш, Марко?“ — „Крмке дебеле, ага, на Костајницу.“ — „Је ли, Марко?“ — „Јест.“ — „Дај Боже, да буде сретно.“ — „Фала ти, ага!“ — „Збогом, Марко!“ — „Збогом, ага, сретно ти, ако Бог да!“ — „Дај Боже и теби и мени.“ Људи они оће збиљам Марка да љубе. Марко викну: „Сједните.“ Неки стари људи рекоше: „Ето виђосте ли, људи, Маркове среће, па уз Маркову срећу и ми бисмо сретни. Казала је стара српска пословица: „Боље се са сретним у путу састати, него са несретним благо дијелити.“ Да не би Марка и његове среће и памети, ми би ноћас са својим малом пропали.“ Сутрадан бијаше љепши дан. Људи се дигосе на Костајницу. Марко сретно своје свиње продао и сретно кући дошао.

А године 1871 Марко дигне преко 100 комада дебели свиња на Босански Брод. Сретно и' прода и удружи се са многим трговцима да иду преко Вучијака планине кући. То су покојни Васиљ Ђуричић и његов брат Стево из Осјечана Долњи' и Стеван и Тривко Сексеновићи из Кожува. Марко и удова Јефимија иза покојнога Митра Жуне, која је у Броду наплати(ла) дуг Митра покојнога што су му људи остали дужни за свиње. Када су преко Вучијака ишли друмом, Марко је Кондић ишао на своме ћогату напријед. То је било у Вучијаку код Добре Воде. Идући, Марко погледа пред собом, али стоји ајдук на сред пута и викну окренувши пушку на Марка: „Стој!“ Марко одма коња остави. Још један

ајдук излети и право Марку викну: „Паре, Марко, вади!“ А Марко одма виђе да не може друкчије бити. Онда извади кесу у којој је било нешто ситни пара и пет златни дуката. И пружи кесу ајдуку и рече Марко: „Ево ти, дијете, што год имам. Ја сам, истина, продаво крмке али сам и' дао на вересију без иједне паре. Па више пара, људи, немам“ Викну ајдук: „Скидај одјело и дај пушке иза паса!“ Марко га моли, док долети и трећи ајдук и викну на онога ајдука: „Оставите паре па више у овога човека не дирајте.“ А то је био арамбаша. Рече ајдук: „Зашто, арамбаша, да га овако пустимо?“ — „Заошто што је ово Марко Кондић из Кожува, најпоштенији од свију Прекобосанаца. Ја сам једноч по њиховом селу до по ноћи тражио конака па нигде не могадо га наћи. Срећом ударим кући Кондића, он ме прими и почасту ко кума и пријатеља.“ Рече арамбаша: „Ајде, Марко, ни шта чуо ни видио.“ — „Фала, арамбаша.“ Марко поћера ћогата. Док замаче, онда потече коња што може и отако донесе Марко све своје и у другој кеси 220 дуката. А ајдуци оне све остале трговце опколе и пофатају и све хаљине, оружје и сав новац од њи отму. И ране ајдуци Стеву Ђурића кроз по прса и у по њега зрно остане.

II

Ова је књига историја једне старе породице звани од старине доба Лазаревићи, у млађе доба прозвани су Николићи, које ће све по реду ова књига показати — све породице од године 1832

Спис је написан 1938 на 8 1/2 табака растриране хартије трговачког формата, који су били увијени у мрку хартију за паковање и прошивени танким канапом. Свега су 33 странице. У том спису се опширно говори о Лазаревићима-Николићима а узгред писац говори доста и о себи и својим доживљајима.

Садржина му је следећа:

1832 побегао је с Купреса у Босанској Крајини, због насиља својих бегова Миралема, Лука Лазаревић и населио се у Палежници на земљи Алајбег из Градачца. Одмах је почео да крчи и за четири године искрчио и уредио добар зират Селиште. 1848 Лазар закасни на неки кулуж бегу, а бегове субаше га испребијају коцем, тако да је умро за кратко време. Остао му син Никола, рођен у Палежници, који се оженио 1852. По позиву својих шурка Кулебица, који су из Палежнице прешли у Кожухе пре Требавске буне (1858), и Никола пресели у Кожухе, у махалу Пољаке. Ту са децом склопи кућу што ју је довукао из Палежнице. Син Николин Лазо прозвао се Николић. Лазо и брат му Јово одали су се трговини после окупације (1878) и до 1890 стекли су велико имање. 1887 умро им је отац Никола (у 80 години живота). А 1894 умро је Лазо (у својој 40 години), оставивши сина Марка и три кћери.

Лазина удовица Дуја уда се за Аврама Ристића, који је десет година био најамник код мужа јој Лазе.

1895 Марко син Лазин отвори трговину у Кожухама. Саветовао га је и с њим заједно радио неке послове Јовица Сајић.

По савету Јовичину жели се Марко девојком која је и грађанка и сељанка — Лепосавом, ћерком Милоша Асурџића, који је 1885 био дошао из Бачке, Новог Сада, у Босански Шамац и ту и по околним селима бавио се баштованлуком, а после живео у Модричи (куда је Марко и ишао да види и проси Лепосаву). Марко је умро 1904, оставивши четири сина: Љубомира, Драгомира, Чедомира и Витомира.

1900 године власти су правиле неприлике Марку Николићу и Јовици Сајићу, као претставницима црквене општине, и то је опширно описано. Пошто је тај део списка од ширег интереса, износим га у целини:

„А највише смо пропатели ја и мој кум Марко Николић 1900 године, када је овдашњи србски народ изабрао покојнога Марка за црквеног претседника и Живка Кондића за подпретседника и остале чланове, а ја сам са пуномоћи заступао осјечку и нашу кожушку црквену общину за све црквене послове, и мене су и за ото наши непријатељи мрзили. А ове године 1900 добијемо за свештеника наше црквене общине покојнога Василију Ђуковића, калуђера из Сарајева. Бијо је код нас, вршио је све свештеничке дужности, а дошо нам је из Чобић-поља од Брчког. Када је намиријо код нас годину дана, владика га опета врати у Чобић-поље. Ми и наша црква останемо опета без свештеника, а народ онда поче Марка гонити за свештеника, а Марко одпреми мене у Тузлу владици. Ја сам владици казао: „Зашто, господин митрополит, да наша црква и обћина остаје без свештеника?“ Он ми рече: „Добићете и ви скоро свештеника. Не бојте се!“ Ја сам се вратио кући и казао сам Марку и Живку Кондићу да ћемо добити свештеника наскоро. А отако су исто остали и Осјечани без свештеника. И за њи сам говорио владици, и тако ми рече да ће добити и Осјечани једног свештеника, те збиљам није прошло мало времена, али дођоше и нама и Осјечанима два брата свештеника: нама Никола, а Осјечанима Остоја Гајићи.

Обадва су били швабски шпијуни. Клеветали су и нападали свуда Србе, те смо добили од наши пријатеља Срба писмено који су добро познавали шта су да ји се добро чувамо. А били су и велики пјанци и неморалисте. Нападали су ће су год били на женскиње и пјанчили и пјани вршили и у цркви и у парохији свештеничке дужности, те отаке свештенике ни ми ни Осјечани нјесмо могли да трпимо отаке свештенике, те смо одма позвани били да ова два свештеника од нас дигне-

мо и владици одма жалбу писмено по мени поднесемо. Ја сам одма отишо у Тузлу и поднио владици тужбе двије на обадва Гајића. Владика ми рече да ће послати некога свога да ту ствар извиди и, ако буди они отаки, да ћи ји од нас уклонити, те кроз један мјесец дана дође један прото од владике. И добили су наведени у тужби сведоци позивнице у парохијални стан да кажу што знају. Истрага је проведена и доказано је и код нас и код Осјечана за обадва брата попа Гајића њихова недјела. То се све вршило године 1902.

А када су Гајићи истрагом окривљени, они су онда тражили начина да се освете мени Јовици Сајићу и Марку Николићу, црквеном пресједнику, и нађу кнеза Николу Мишића и старог кнеза Марка Купреса и неког Ђорђу Пеичића из Осјечана те учитеља Ђуру Перенчевића и жандарскога вакмајстора Јозифа Опица, те из њихови бајаги пријава Опица вакмајстор направи проти Марка и против мене тужбу суду и у тужби наведу да смо ја и Марко Николић чинили сметње богоштовља и да смо овдашњи народ одговарали да не иду оваквим свештеницима у цркву нити на исповјед и на причешће нити да јим доносе своју дјецу да ји кршћавају они. И у тужби још наведено да смо политички федектери.¹

На отаку оптужбу дође овамо у нашу школу један казнени судија из Грачанице, господин Красицки, Чек, и са њиме дође један писар Грачанлија именован Осман ефендија Хивзи-ефендић, врло добра и поштена муслиманска душа и тачна у својој дужности. И позвано је судбено 45 људи из нашега села да буду проти нас сведоци попа Гајића и да потврде да је њихова тужба истинита и да бајаги докажу да смо ми сметали богоштовље и бунили народ проти Гајића попова. И када су сви људи на записник позвани и испитани, сви су људи казали пред судијом: „Нама није ништа Марко Николић и Јовица Сајић од тога говорили, већ смо ми то све увидили код нашега попа Николе Гајића да је човек увјек пјан и пјан врши своје дужности у народу и у цркви. Видили смо када причешћује народ да пјан по цркви просипа божју чест чиме се народ наш причешћује и за ото смо сви одустали и од цркве и од попа да нам врши какве било вјерске послове, а нас на то није нитко наговорио, него смо ми то сами, господин судија, све увидили какав је наш свештеник.“

А пошто је тада бије суд под упливом политике, то је судија морао мене и Марка бајаги као оптуженика

¹ Politisch verdächtig (нем.): политички сумњив.

да приведе котару. А премда му је проклети Србин Исидор Личанин, ондашњи престојник из Новог Сада у Грачаници, наредио да нас двојицу дотерају жандари свезане у Грачаницу, то господин судија Красицки није шћео да учини него нам је дао једнога Србина, Симу гласника, родом из Тузле, да вечерас нас двојицу спроведе железницом у Грачаницу. А Симо је опет мокри брат а ми смо понијели доста мяса и жеженице, те у путу настависмо пити и пјевати Милоша и Марка све до Грачанице. Туде ноћимо у једном отелу и сутра у 8 саати дође и Симо да нас бајаги преда господину предстојнику Личанину — проклета му душа као изроду! — и предаде нас предстојнику. Он на нас дрекну што грлом може: „Јесте ли дошли, ви бунитељи?“ Ми одма рекосмо: „Јесмо дошли, али бунитељи нисмо.“ Он се на нас још горе дере: „Јесте бунитељи! Ајте у гањак, бићете позвани!“ Ми у ганак, а нама дође Осман ефендија Хифзи-ефендић и мени пришапори: „Јовице, не бојте се, вама неће ништа бити, нјесте ништа криви.“ Мало времена, дрекну Личанин: „Јовица Сајић, Марко Николић из Кожува, овамо ајте мени!“ А ми одма униђосмо и близу њега стадосмо упоредо, али слободно стојимо и у очи њему гледамо. Али ето ти господина судије Красицког. Донесе све јучерашње списе од истраге. Личанин чита списе, маше главом и нешто њемачки креше оштро бајаги на господина судију. Судија се осмјекује помало и мирно му њемачки одговара. Само смо ја и Марко разумили што каже господин судија у свом одговору: „Сајић и Николић никс, никс,“ значи да ништа нјесмо криви. Видимо да се на списе Личанин стреса и љути што судија нас није по његовој вољи окривио код истраге. Сада Личанин настави своје гадне воље на ме и на Марка. Напада нас са својим прјетњама и ружењем и са највећим погрдама и понижењима као да смо скотови а не људи, а ми се само на ото смијемо, а он још гори, удара ногом у под, сав се конак тресе, и дере се на нас као магарац: „Што се смијете?“ — „Смијемо се, господине, вама.“ — „А што мени да се смијете?“ — „Молим, ја реко, смијемо се за ото што ви мислите да смо ми вама нешто криви, па се на нас толико љутите, а ми знамо да ми нјесмо ништа вама криви.“ Опета дрекну, сав конак јекну: „Ја вас осуђујем свакога по 20 дана затвора и по 100 форинти свакога новчане глобе. Ајде кући, кроз осам дана можете уток поднјети проти мојој осуди на окружну област, ако вам није право.“ А ја одма реко: „Молим вас, дајте нам ту осуду, по којој сте нас осудили.“ А он још више и љуће рече: „Не дам.“ — „Ја како ћемо уток правити, кад не знамс зашто смо и због чега осу-

ђени.“ Он опета дрекну: „Осуђени сте по пријави Ђуре Перенчевића, учитеља, и из пријаве кнеза Николе Мишића и Марка Купреса и Ђорђе Пеичића и вакмајстора Опица.“ Ја реко: „Збогом, господине, знам добро те пријатеље.“

Те ја и кум Марко дођемо кући и одма се ја спреим и одем у Тузлу адвокату доктору Варману, који је имао свога замјеника, врло доброга адвоката доктора Хелнера. Сједем код Хелнера. Пита ме: „Шта је дотјерало тебе овамо к нама, Јовица?“ — „Сада ћу вам, господине докторе, да кажем шта је. Господине мој, ви сте један господин доктор, а мене и мога једнога друга врло боли, па сам дошао да нас ви лијечите, јер знам и до сада када је год мене бољело, Ви сте ме увјек изљечили, па се уздам да ћете ме и сада моћи изљечити.“ А он ми рече: „Кажите ми оту болест да чујем каква је.“ Ја њему све одма о мени и Марку све саобштим како је с нама двојицом господин предстојник Личанин поступи и осудио нас те оћу проти његове осуде да напишете један уток овде на окружну област. „Добро, Јовица, одма ћемо то почети, али знадеш ли ти податке за одбрану?“ Реко ја: „Све је у мојој глави, не бригај“ и одма почесмо уток писати.

Почели смо у 8 саати па све до 12 саат, онда одемо на ручак и опет настависмо у два саата по подне, па све до 6 саати увече једва буде готово. Написао је 4 велика ћагета, и ја сам пријаве у утоку потукао и у мојим приговорима побијо. А када смо свршили, онда ми рече доктор Хелнер: „Чујеш, Јовица, од сада те више нећу звати Јовицом, као досада.“ — „Ја како ћете ме звати, господине докторе?“ — Рече ми: „Зваћу те Велики Јован, јер ја сам ево 20 година адвокат, имао сам свакакви парница и утока, али ми није досада нитко у уток ни у упуте из своје главе напамет у уток донијо нити сам оволико икад написао.“ Ја се насмија и пописмо каву. Запита га: „Шта је ваше, господине докторе?“ — „Фала Богу, није ти први уток, десет је година, како Вас заступамо, то већ знате.“ А ја извадим одма једну стотинарку у једном комаду и дадо му одма. Поздравим се са њиме и одем на жељезницу.

Дођем у Добој по ноћи и из Добоја по ноћи прјеше у Кожуве дођем. Пробудим покојнога Марка, кажем: „Ево ти, куме, уток. Рекао је адвокат да га ти овако исто својом руком препишеш тачно и да га обадва, и ја и ти, подпишемо и да у идући понедељак ја с тобом предам га у Добој на пошту, нека иде на котар.“ Кум је Марко уток преписо и оба смо подписали. Ја сам га однио и предо на пошту у Добоју. И тај је наш уток у котару спавао дуго и дуго. Једном приликом упитао

сам Хивзи-ефендића Осман ефендију: „Можете ли ми рећи шта ли је са нашим утоком?“ Насмија се и рече: „Био сам код предстојника скоро баш писар три дана. Тражећи забачене списе, трефио сам и ваш уток ђе спава. Он њега не смије ни послати на окружну област. По(д) том бригом сербез спавајте.“

А након 2 мјесеца позвао је Личанин предстојник себи покојнога Живка Кондића. Када је код њега свршио свој посао, онда му је Исидор Личанин, котарски предстојник, рекао: „Живко, поздрави ми Јовицу Сајића и Марка Николића, да сам ја за њихов уток, што сам ја осудио њи двојицу по 20 дана затвора и по 100 форинти новчане глобе, умолио окружну област да јим опрости.“ А ми добро знадемо да он онаки уток не смије ни послати окружној области који је против његове осуде.

Те отако обадва попа Гајића штите политичке Швабине власти, а исто отако и владика ји неће да дигне узинад нашим толиким тужбама и доказима да ови попови не ваљају, те се отако мени наново отвори пут. Одма се спреим и одем Глиши Јефтановићу у Сарајево и отужим њему владику у Тузли што неће да дигне ове попове на наше толике хрђаве о њима доказе. Јефтановић прими од мене акте које смо ја и Марко против владике и попова припремили. Ове списе даде своме секретару Пупићу да му чита, а кад он чу, узе ји и остави у свој куфер и рече мени: „Јовица, добро је, када си данас дошо, јер ево баш сада се спремам да идем цару у Беч за нашу автономију, па ћу баш ове списе понјети и обтужити тузланског владику а добрсе би било да се одавде увратиш из Добоја у Тузлу владици и да му овако кажеш: „Да сам му ја рекао да одма уклони ота два попа Гајића из Кожува и Осјечани, јер да ћу радити што ја могу и што знам и кажи му да сам отишо у Беч цару.“ Ја пођем увече из Сарајева у Добој и онда жељезницом рано у Тузлу. Дођем владици, све му кажем, што му је реко Јефтановић Глишо. Он ми рече: „Дигнућу ји скоро од вас.“

Ја дођем кући, саобштим све Марку прјесједнику. Када прођоше три дана, али ето ти дође предстојник Личанин и вакмајстор Опиц. Донесоше од владике налог да се поп Никола Гајић одавде одма изгуби у Раковац, маглајски котар, „али имате дужни дуга попу Николи 90 фор. Ја га не могу по налогу присилити да иде док му ова(ј) дуг не платите.“ Ми кажемо да ми њему ништа нјесмо дужни. Цаба је то говорити. Личанин каже: „Паре, па ћу попа одма дигнути.“ А Живко Кондић и Марко Николић положе по 45 форинти, и поп

Никола одма поче товарити своје ствари и од нас осели у Раковац.

И то се сврши. А Николин брат поп Остоја опета у Осјечанима остане све док се није Глиша Јефтановић помирио са владом. Онда су и Осјечани свога попа Остоју проћерали, а потље смрти покојнога Марка Николића из Кожува, како реко прије у овој књизи о његовој смрти на страни ове књиге 11 и 12 и да је, умро је 1904 године, 14 јула.“

Лепосава, удовица Марка Николића, удаје се за Антонију Миљановића из Г. Осјечана, ког је она сама позвала 1905. Антоније унапређује трговину. Његов одлазак у војску 1914—1918. Описују се тешке прилике за време рата. После рата, Антоније је угледан првак у месту. Стара се о подизању синова Марка Николића. Опширно о њима.

Маркове сестре и полубрат Никола Ристић и њихова деца.

На крају је описан један инцидент Марка Николића са жандармериским наредником (вакмајстором) Јосифом Опицом на Богојављење 1903.

III

ТРЕБАВСКА БУНА 1858

Спис Јовице Сајића о Требавској буни је изгубљен. Пок. Милош Петровић, свештеник у Осјечанима, унео је у летопис своје парохије, писан 1938, један одељак под насловом **Требавска буна**. Пошто је написан углавном по казивању Јовице Сајића из Кожуха, чији се стил увелико осећа у тим редовима, доносим га у целини, како га је редитовао пок. Петровић, који је унео у текст и два податка из литературе.

Требавска буна

За вријеме турске владавине у Босни, избила је у овијем селима и у цијелој Посавини буна, коју овде називају **Требавска буна**, а у историји је позната под именом „буна у Посавини“. У буни су учествовала из овога краја ова села: Осјечани Горњи и Доњи, Чивчије, Палежница, Кожухе, Копривна, Толиса, Врањак и Зелиња. Буна је била уперена против бегова ради успостављене трећине (до тога времена безима је давана деветина) и ради других терета које су на кметове бегови наваљивали. О томе се догађају у селима ове парохије све мање и мање зна. Старији људи који су нешто сачували података о буни изумиру, а млађи предања не чувају, јер их прошлост не интересује.

О приликама које су владале пред буну и о самој буни углавном сам сазнао од старца Јовице Сајића из Кожуха, а понешто и од овдашњих старијих људи. Све што сам од њих чуо и сазнао овдје вјерно износим и прибљежавам. По њихову казивању, до буне је дошло из следећих разлога. На десетак година пред буну, кметови Срби сазнали су, да је турска влада донијела један закон којим се има уредити на праведној основи однос кметова и бегова. По томе закону, како су кметови сазнали, укинут је беговски кулук (присилан рад на беговским земљама), затим бегови су дужни направити и правити куће и пољопривредне зграде кметовима, затим давати сјеме за сјетву, теглећу марву, а кметови су дужни земљу добро обрађивати и од свега рода давати безима деветину. Порез на земљу имали су плаћати бегови, јер је њихова земља. Овом су реформом бегови били незадовољни и нису хтјели за њу да знају него су још почели тражити да им кмети дају трећину. Када су се кметови почели бунити и тражити, да им бегови дају све оно што им је по новом закону припадало, бегови су, немајући куд, позвали своје кметове да се они сами споразумију и уреде своје односе, јер су се бегови тужили кметовима да је њима по новом закону хрђаво, а кметовима добро. Ми ћемо, говорили су бегови, учинити такву нагодбу, да и нама и вама буде добро. Кметовима поласка овај предлог и они код турских ућумета опуномоће људе који ће водити са беговима преговоре и учинити погодбу. Који су људи из села ове парохије опуномоћени у ту сврху не зна се. Исто тако не знају да кажу овдашњи људи гдје су се преговори водили. Међутим, ти су се преговори водили у Травнику за вријеме Тахир-паше (М. Прелог: Повијест Босне II 67). Ти су се преговори завршили тако, што су бегови наметли кметовима да дају умјесто деветине трећину од рода са њива а од сијена половину, а бегови су обећали да неће више гонити кметове на кулучење, и да ће плаћати порез на земљу. Кметовски заступници били су са овим незадовољни, јер су их бегови изиграли и још већи терет на народ ударили. Међутим, бегови нису одржали своје ријечи, него су и даље нагнали кметове на кулучење, тражили порез на земљу од кметова и са највећом строгаћом тражили трећину и половину. Тада се поче народ бунити и долазити у сукобе са агама и беговима и с њима се поче по судовима тужити.

Када су кмети видјели да и саме турске власти потпомажу бегове и не излазе усусрет њиховим оправданим молбама и жалбама, ријеше да дигну буну и укине половину и трећину. На чело буне ставише се

у овом крају протопоп Павле Трифуновић из Осјечана и хаџи-поп Петко из Врањака. Када су се сва села за буну одлучила, приступљено је набавци оружја. По селима од имућнијих људи купљена је стока која је пребацивана и продавана у Славонији и за новац узимане пушке и џебана. У томе селу су им били прируци неки трговци Срби из Винковаца и Вуковара. Купљено оружје кришом је преношено у села и народу дијељено. Када су послови око организовања устанка били углавном завршени, одржан је тајни састанак у селу Жабарима код Брчког на ком је решено кад ће се устанак дигнути и учињене последње припреме. Тај је састанак одржан у кући попа Стојчевића и на њему су били присутни, поред виђених људи, орашки протопоп Стево Аврамовић, главни вођа буне, хаџи-поп Петко Јагодић из Врањака, протопоп и парох осјечански Павле Трифуновић, поп Јаћим Стефановић из Црквине, поп Петар Васић из Љубнице и поп Станко Вуковић из Копривне. На томе је састанку закључено, да се народ дигне на устанак у јесен 1858 године, када се заврше тежачки послови и храна сабере.

Међутим, устанак је избио нешто раније, јер су турске власти откриле устаничко оружје у ритовима код Бос. Шамца, које је ту по преносу из Славоније склонито, одакле је требало да се пренесе у села. Оружја је било 3.000 пушака и 15 товара барута и олова. За ово оружје сазнале су турске власти овако. Код неког Мамут-бега у селу Баткуши била је слушкиња нека католикиња. Она од своје родбине сазна за ово оружје и то јави своме бегу. Мамут-бег одмах полети у Градачац и јави кајмакану, који са војском оружје пронађе и у Градачац превезе. Када Срби устаници сазнаше за ово, одмах устаничке вође одлучише да се народ диже на устанак. Устаници одмах почеше палити беговске конаке по селима. Народ се склони у збјегове по потоцима и шумама требавским и у босанско шибље. Устаници из села овога краја скупљаху се на Дугој Њиви и планини Требави, а они из Посавине на Липику код Градачаца, да на та два бојишта дочекају Турке. Устаници из ових крајева били су под вођством протопопа Павла и хаџи-попа Петка.

У бањалучком листу „Развитак“, број 5 и 6 из 1910, штампан је чланак неког К. К. о требавској буни. У томе чланку К. К. пише да су се и многи католици око села Модриче и Градачаца пријавили попу Петку и изразили жељу да се са Србима устаницима боре против бегова. Устаници су били вољни примити их у своје редове, али се томе успротиви протопоп Павле рекавши: „Нека католици оду најприје својим законо-

шама, па ако њихове законоше хтједну с нама у устанак поћи, онда ћемо братски заједно ратовати, а ако не хтједну, не треба ми силом да их гонимо.“

На Дугој Њиви устаници су се прикупљали неколико дана и ту изградили своје положаје. Ископан је један дугачак ров (шанац) на чију су ивицу ставили дебеле букве и хрстове да им служе као заклон. Између букава оставили су рупе кроз које су пуцали. Устаника је било око 3.000 а били су наоружани пушкама, сикирама, косама и подоштреним кољем. Устаници су имали барјак, направљен од бијелого беза са крстом. Барјактар је био Симо Ђерић из Кожуха. Када су се устаници скупили, одржана је молитва и устаници заклети.

За то вријеме и Турци су се спремали да буну угуше. Беговима је послана од сарајевског паше војничка помоћ у пјешадији и коњици. Турци су се скупили у Грачаници и преко села 27 септембра 1858 год. избили на Дугу Њиву у Требави. Било их је око 5.000. Сутрадан, 28 септембра, од стране Турака неко повика: „О рајо, на кога сте дигли буну, на султана ли нашега?“ Одазва се прото Павле и одговори: „Не дао Бог, на цара нашега не дижемо пушку нити руку, него на бегове и силеције који нам не дају живјети!“ Тада од стране Турака њихов изасланик повика: „Ако нисте дигли пушку на цара, онда нека дођу овамо ваше вође да се договоримо и на миру разиђемо!“ Устаници, бојећи се преваре, пошалау испред себе Лазара Бамбуловића из Осјечана Доњих и Ђукицу Надаревића из Осјечана Горњих и још неколико људи из других села да виде шта бегови предлажу. Турци ове устаничке изасланике, мислећи да су вође, повежу и отјерају у заточење у Сарајево, где су остали пет година. Послије заточења ови изасланици из Осјечана вратили су се живи и здрави својим кућама. Турци су тада, мислећи да су им у рукама вође устаника, уз силан жагор и ударање бубњева и писку зурли и повике, навалили на шанчеве устаника, али их ови дочекаше ватром из пушака. Тако се заметну тај дан битка, која је трајала цио дан. Срби су се јуначки одржали и одбијали од себе успјешно све навале Турака, јер су били добро заклоњени. Други дан битке, 29 септембра, Срби су се такође добро држали, али се већ почела осјећати оскудица у фишецима, те су устаници један другоме давали, који су их истрошили. Из Осјечана се спомињу као јунаци Зарија Мијатовић и Васиљ Павичић, који су највише Турака поубијали. Писац К. К. поменутога чланка у „Развитку“ пише, да су се Осјечанци у тим борбама понијели као прави јунаци. Пред вече тога дана дојури у табор

устаника гласоноша са Липика и преда писмо проте Аврамовића у коме јавља да се они повлаче, јер немају више муниције, те се више не могу борити и да је устанак пропао. Пошто је и овде на Дугој Њиви чебане понестало и видећи да Турцима стиже појачање, па чак и топови да су довучени, и да је њихова ствар пропала, одлучише да се те ноћи повуку са бојишта. Тако је завршена Требавска буна.

Многи су устаници, бојећи се освете, побјегли у Славонију и Србију. Међутим, већина устаника задржала се у требавским шумама, док се нису Турци са Дуге Њиве разишли и из села отишли. Хаџи-поп Петко Јагодић из Врањака и поп Станко Вуковић из Копривне пребјегоше у Славонију а одатле одоше у Србију. Поп Петко се вратио из Србије последије окупације у Врањак, гдје након неколико година умре. Прото Павле Трифуновић из Осјечана није хтио никуда да бјежи него је равно са Дуге Њиве дошао својој кући, да дијели и даље судбину са својом паством. Главна турска сила удари преко Осјечана, палећи и пљачкајући куће. Они ударе кући попа Павла, нађу га код куће и извучу напоље. Чим се је појавио на прагу, неки буљук-баша Деверџија опали из пушке и убије га. Неки Турци притрчаше и на самом кућном прагу га као јагње закољу. То је било 1 октобра 1858 године. Тај дан Турци обиђу и поробе осјечанску цркву и многе ствари однесу. Од те цркве су употребљена за садашњу цркву врата и на њима се и данас виде ударци од нацака.

Овај устанак, као што се види, није потпуно успио, али је он кметовима побуњених села ипак унеколико користио, јер су бегови пристали на неке захтјеве кметова. Тако, у овијем селима давана је одтада са ливада беговима трећина умјесто половина.

NARRATIONS OF JOVICA SAJIĆ FROM THE VILLAGE KOŽUHE IN BOSNIA

(Selected and edited by Mil. S. Filipović)

Jovica Sajić (1858—1944), a peasant from the village of Kožuhe near Doboj, Bosnia, in his late years wrote several papers. He wrote about distinguished families in his village and described conditions of life in the 19th and in the beginning of the 20th century. Unfortunately his papers perished during the last war. Prof. Filipović possessed a transcript of such one paper as well as the transcript of the description of the mutiny at Trebava in 1858 by the Rev. Miloš Petrović but mainly as told by J. Sajić; Prof. Filipović discovered also an original paper of Jovica Sajić.

After a short biography of the late Jovica Sajić Prof. Filipović presents the content of Sajić's papers with selected parts of them.